

RECENZE A ANOTACE

Polčák R. Internet a proměny práva. Praha: Auditorium, 2012, 388 s.

I.

Na našem trhu se objevila monografie *Internet a proměny práva*, která vyplňuje citelnou mezeru v odborném zpracování práva informačních a komunikačních technologií (ICT) v české literatuře, vzniklou po odchodu prof. V. Knappa. Práce navazuje na bohatou dosavadní vědecko-výzkumnou činnost autora Radima Polčáka, svými rozměry zakotvenou jak v globálním měřítku, tak v rámci Evropské unie a rovněž v právním řádu České republiky, a do značné míry ji shrnuje.

Autor si jako osobnost zejména práva ICT již vydobyl uznání akademické komunity i právní praxe nejen v ČR, nýbrž v mezinárodním měřítku. Příčinou je jeho organizační aktivita při vytváření a rozvoji sítí výzkumu v oblasti práva IT, obecné teorie práva i práva obecně (European Law Institute další), vedení Ústavu práva a technologií při PrF MU a založení dvou odborných časopisů, prezentace v rámci těchto sítí, na přednáškách, konferencích, workshopech a při pre- i postgraduální výchově, a zvláště pak rozsáhlá, kvalifikovaná a přínosná publikační činnost, která má všeobecně uznávané nadnárodní parametry.

II.

Práce je cíleně zaměřena do odvětví teorie práva, resp. filozofie práva, její záběr je však mezi-odvětvový, když hodnotí jednotlivé požadavky a konkrétní projekty a kroky v „informatizaci“ jednotlivých odvětví práva, a především mezioborový, když činí východiskem teoretických úvah teorií kybernetiky, resp. informatiky. Tyto interdisciplinární přesahy umožňují autorovi dosáhnout cíle práce, jímž je zejména posouzení změn v právu v důsledku výzev a vlivu informačních a komunikačních technologií.

Svým odborným zaměřením i svou odbornou úroveň a šíří a hloubkou záběru je monografie přínosná nejen pro čtenáře z oblasti, v níž je autor oborově zakotven, tedy teorie práva. Autor tím, že věcně a metodicky systematicky uspořádává základy (tj. nejen teorii, ale i základy praktického přístupu k tématům) práva ICT jako celku s poučenými přesahy do jednotlivých odvětví práva, současně poskytuje metodologicky, systémově a věcně jednotná východiska pro rozvoj teorie a praxe práva ICT v rámci jednotlivých disciplín právního řádu. Identifikuje také dosažený vývoj v globálním, resp. evropském měřítku i jasně definuje stav a výhledy práva ICT v České republice a v jejích strukturách. Metodicky je monografie a její výsledky průnikem zejména dvou základních přístupů: Na jedné straně buduje a prezentuje obecná východiska pro teoretický, resp. filozofický koncept práva ICT vycházející z oboru kybernetiky, z obecných filozofických konotací tématu (tj. konceptu práva ICT a jeho vlivu na změny v právu – viz též hodnocení obsahového zaměření) a rovněž z teorie a filozofie práva. Na druhé straně autor uplatňuje v knize své velmi komplexní poznatky z praxe tvorby a zavádění práva ICT ve světě vyspělých informačních a komunikačních technologií i v podmínkách ČR. Zaujímá metodicky dvě výchozí pozice: od obecného ke zvláštnímu a opačně, a tímto vzájemným synergickým proniknutím v práci dosahuje vysokého účinku řešení jak na úrovni vysoce obecných úvah, tak při nalézání a argumentování řešení zcela praktických otázek. Komplexnost metodologického přístupu mu současně umožňuje vypořádat se s pozitivní a negativní argumentací na všech úrovních obecnosti a z interdisciplinárního pohledu. Jeho závěry tím nabývají konzistentnosti, komplexnosti, teoretické a současně mezioborové „vyargumentovanosti“ a vedle toho jsou prověřovány rozsáhlým souborem poznatků z reálné praxe nadnárodní (mezinárodní) i české.

III.

Obsahově je monografie zaměřena na verifikaci základní teze, již je neměnnost fundamentů práva. Cílem autora však není pouze nalézt odpověď na tuto tezi v jednoduché větě: její hledání

se odehrává na pozadí hluboce historicky, filozoficky, právně historicky a právně teoreticky, mezioborově (tj. zejména na obecném východisku kybernetické vědy, resp. informatiky) podaného konceptu teorie práva ICT, jeho jednotlivých klíčových oblastí implementace v právu a současně v rámci těchto oblastí je spojeno s řešením hlavních koncepčních problémů stojících před právem ICT a právními řády.

Vznikla tu tak pozoruhodná syntetická práce, která může být vnímána jako dílo historické (vývojové), dílo s hodnotou filozofickou a právně teoretickou, především však zřejmě jako kvalifikovaně předestřený koncept práva ICT, obsahující (byť alespoň zčásti neoddělitelně v textu provázanou) část teoretickou i praktickou, včetně identifikace hlavního souboru praktických problémů k řešení a výhledů či dokonce odůvodněných a relativně konkrétních návrhů jejich řešení, včetně doporučení konkrétním institucím.

Základním východiskem práce je teze o právu jako součásti organizujících informací, které jsou povolány čelit entropii (chaosu) – srov. s. 11. Protože člověk svou činností netvoří jen organizující, nýbrž též dezorganizující informace, je právo povoláno bránit člověka před určitými stránkami, resp. plody podstaty jeho samotného, slovy terminologie informatiky, aby „na základě tradované zkušenosti (právo – JH) odlišovalo informace od dezinformací a dobré užití technických vymožeností od zlého“. Přitom autor zdůrazňuje, že právo nereaguje na samu existenci výsledků technického pokroku, nýbrž na jejich užití a jeho důsledek (s. 12).

Práce vychází rovněž z – pro autora nepochybného – východiska o měnící se formě a orientaci práva v čase a o vlivu informačních a komunikačních technologií na změnu vnějších znaků fundamentálních právních pravidel. Virtualizaci přitom považuje za nesporný projev postmoderní dekonstrukce (s. 13). Hypotézou, kterou autor v práci ověřuje a konečkoncům dospívá k jejímu ověření (s. 377), však je neměnnost teoretického fundamentu doktríny práva (s. 13). Tento teoretický fundament váže na pojem referenční hledisko práva (mj. s. 377), které identifikuje prostřednictvím citací a úvah o přirozenosti a tendenci směřování člověka, za nimiž spatřuje touhu po míru a stabilitě. Při řešení paradoxů, do nichž jednotlivé výstupy práce ústí při konfrontaci změny a stability, tak odlišuje na jedné straně jevové stránky práva, které podléhají času a vývoji a bojují s entropií, od na druhé straně neměnné, tzv. kořenové informace. Úspěch práva pak podle něj závisí na tom, „zda a do jaké míry vychází z oné tajemné stabilní kořenové informace“ (s. 378). Autor se přitom odvolává na autory jako Rudolf von Ihering, Gustav Radbruch a jejich pojetí ideálního základu práva a připouští, že v této mimořádně významné otázce nelze užít logické argumentace, nýbrž intuice. To znesnadňuje ověření a objektivizaci jeho závěrů, které lze za dané situace – pravda postupně a časem – ověřit následně empiricky. Ostatně připuštěním objektivní povahy intuice bychom se dopouštěli zřejmě protimluvu. Uvedený závěr pak vede autora k výzvě po klidu, čímž zřejmě rozumí obranu před redundantními informacemi a směřování k oné tajemné a neměnné kořenové informaci (s. 378–379).

IV.

Publikace je systematicky uspořádána do několika úrovní dílčích celků, v nichž je postupně na základě vymezení pozice kybernetiky (kterou autor označuje jako filozofii života – s. 13) a teorie, resp. filozofie práva vymezeno jejich vzájemné postavení a fungování včetně pojetí práva jako informačního systému a jeho organizujícího základu. Do úvodní části práce je rovněž zařazena pasáž o metodě práva informačních a komunikačních technologií. Další částí práce pak za využití struktury Holländerovy *Filosofie práva*, na niž se autor v práci hojně odvolává, obsahují posouzení jednotlivých otázek konceptu, vývoje ICT a jejich vliv na změny práva (s. 11–13).

Ze zajímavých, resp. diskutabilních myšlenek práce lze čtenáře upozornit na následující:

V kapitole 2 autor definuje právo prostřednictvím kybernetických přístupů. Tato redukce pojmu právo je autoru zřejmě koncepčně blízká – srov. jeho ztotožnění kybernetiky s filozofií života.

Další velké téma představuje i autorův přístup k řešení zejména hlavních cílů práce. Jedním z nich je pro autora dualita klidu a neklidu (konflikt, hluk aj.: viz např. s. 31 či závěr práce). Při snaze kompenzovat již zmíněný nedostatek logické argumentace a uchýlení se k intuici, což autor sám konstatuje (např. s. 32–33, 37–38 či závěr celé práce), autor zůstává limitován souborem zdrojů

a autorů (v oblasti kybernetiky Norbertem Wienerem, v oblasti filozofie, resp. filosofie práva pak linií filozofů od Davida Huma, přes Johna Locka, Gottfrieda Wilhelma Leibnize, Rudolfa Iheringa, Gustava Radbrucha až ke skupině soudobých autorů). Přitom však nehledá oporu u dalších autorů, kteří klid a konflikt ve svém díle rovněž řeší, a to s logickou argumentací (např. Georg W. F. Hegel). Hegelovskou metodou by tak autor mohl např. (srov. úvahy na s. 36–37) při řešení závislosti mezi (dobrou a špatnou) informací a entropií dospět k závěru, že informace, ač pozitivní, na určitém kvantitativním stupni vede k entropii, která je následně zdrojem nových pozitivních informací, které snižují entropii, avšak v dalším vývoji na jeho určitém kvantitativním stupni nutně samy k entropii vedou atd. To má i další dopady na jednotlivé závěry práce: Např. jak se vypořádat s tezí, že každá informace má své (neviditelné) kořeny – s. 34, 37?

V subkapitole 4.4 (s. 76n.) autor řeší, spíše jako sekundární otázku, odvětvovou samostatnost práva ICT. Ačkoli užívá termín „obor práva ICT“, sám přítomnost standardních kritérií odvětvové samostatnosti zpochybňuje. Tento závěr je ostatně v souladu s intencemi hypotézy práce o vlivu ICT pouze na jevové stránky práva, nikoli na jeho podstatu.

Ve svých závěrech o možnostech práva při regulaci ICT je autor poměrně skeptický, když (s. 77) zastává názor o nemožnosti perspektivní právní regulace užívání ICT s ohledem na nepředvídatelnost technologického vývoje. Nelze podle něj rovněž chtít po státu precizní úpravu transakcí v oboru práva ICT (s. 79–80). Nemožnost spoléhat na právo tvůrce vede pak k úvahám o roli judikatury, autoregulace a definičních autorit (s. 80 aj.) a následně odlišuje regulaci a samoregulaci a jejich kritéria (s. 90–91).

Otázku přítomnosti práva na internetu autor řeší zásadně kladně. Navazující otázku, jak právo uvést do světa internetu, řeší za užití pragmatické metody (s. 98–99). Tento postup zřejmě zcela souhlasí s logikou spontánnosti vzniku a rozvoje informačních a komunikačních sítí.

V oblasti práva ICT se ukazuje, že pragmatismus řešení vede v některých případech k formulaci právních konstrukcí, které mají spíše volnou vazbu na „klasické“ právní instituty, jejich terminologii a systém. Příkladem může posloužit konstrukce „objektivní“ odpovědnosti ISP (subkap. 6.3, s. 144n.), konkrétně vyloučení odpovědnosti v případě vědomosti či nevědomosti ISP o protiprávnosti informací. Nedostatek vazby na „klasické“ civilistické konstrukce může mít i průměty do aplikace, např. při konstrukci důkazního břemene.

Pochybnosti mohou vyvolat autorovy teze a jejich doložení (s. 177) o hranici mezi výrazovými prostředky racionality a emocionality. Tyto vazby byly v minulosti hojně využívány, např. jako matematické principy vyjádřené v umění (architektuře, hudbě aj.: např. Pythagorovi připisované a následně Robertem Fluddem zpracované geometrické proporce tzv. „pravé stavby“ aj.).

Oceňuji, že autor, ač hluboce integrován v právu ICT, není jeho bezbřehým a nekritickým nadšencem a vnímá realisticky jeho možnosti (srov. např. s. 278, cit. 627).

Autor posuzuje vazbu kvantity a kvality informací v jejich vývoji (s. 279n.), a ačkoli připouští, že kvantitativní rozvoj informací zvyšuje míru společenské entropie s odpovídajícími riziky, přesto zastává názor o prioritě kvantitativního informačního rozvoje.

Pochybnosti může vyvolat obecná platnost autorova optimistického tvrzení (s. 282), dle něhož „jako důsledek této partikulární komunikace nastávají komplexní tendence k rovnosti, slušnosti, pořádku, solidaritě apod.“ Tento závěr, pokud by byl míněn jako jednostranně působící, paušální tendence, neodpovídá realitě tohoto světa. Ostatně v následující větě autor své tvrzení zmírňuje: „...nechat jednotlivce volně komunikovat znamená mimo jiné dát prostor k rozvoji základních hodnotám lidské společnosti“, čímž výrazně posouvá význam předchozí věty.

V pasážích monografie věnovaných hodnotovému systému práva ICT (zejm. kap. 11) by slušelo místo sociální odpovědnosti. Lze se totiž domnívat, že pouhá svoboda a solidarita nestačí k deskripci hodnot práva na sítích.

Autor považuje (s. 288) přístup k sítím za vyřešený společenský fenomén a argumentuje tím, že „Internet je jednoduše dostupný každému“. To je ovšem formální závěr, který nabývá řadu stupňů, pokud jde o realitu a výslednou efektivnost tohoto přístupu. Dostupnost sítí není totéž co dostupnost informace. V tomto smyslu může být autorův závěr podmíněn přístupem k sítím, který autor zřejmě považuje za vyřešený.

Z autorova závěru (s. 298): „V zásadě správné je tedy současné řešení, kdy jsou vyvíjeny ...technologie ke zvýšení parametrů informačních sítí a až následně jsou hodnoceny a právem reflektovány způsoby jejich užívání“ plyne, že i negativní jevy na sítích, často mimořádně závažné, budou mít trvalý programový náskok před právní regulací a že to tak je „v zásadě správné“.

Některým (pravda převzatým) tezím se ani nechce věřit. Např. na s. 305 autor cituje Richarda Pipese, který „prioritní ochranu vlastnictví bere za projev základní lidské přirozenosti, jejímž dominantním motivem je chtivost“. Autor sice Pipese podrobuje kritice, nikoli však tezi o chtivosti a potřebě její ochrany. To není ovšem kritika autora recenzované monografie, nýbrž ilustrace, jak dalece jsou někteří autoři ochotni odhalit dřevň svých subjektivních úvah.

V.

Soubor zdrojů, ze kterých autor vychází (zde suma citací), je mimořádný a vysoce nadstandardní. Doplnuje tak závěr plynoucí z obsahového hodnocení práce o autorově pozici na špičce současného (národního a mezinárodního) výzkumu v právu ICT.

Z hlediska struktury použitých pramenů, zejména k současnému stavu a diskusi o právu ICT, je významné zjištění, že autor cituje naprosto převážně zahraniční prameny (což je při globálním rozměru tématu logické a chvályhodné), ze zahraničních pramenů však snad s ojedinělými výjimkami (polština) cituje pouze zdroje psané anglicky, a pokud jsem měl možnost je blíže identifikovat, pak podstatná část zdrojů byla publikována v anglofonních zemích. To je zřetelným výrazem světového trendu k anglofonii ve vědeckých informacích v této oblasti, který informatika jako globální věda dále akceleruje.

Svým stylem je práce jako celek vytříbená a pečlivě koncipovaná, formulace mají velkou vypovidací způsobilost, což je třeba u sofistikovaného souboru témat náročného na vyjádření informací, myšlenek a jejich sledu zvlášť ocenit. Argumentačně je text velmi kvalitně doložen, citace jsou formálně pečlivé a důsledné.

Na některých místech, kdy se autor vyjadřuje k období let 1950–1989 v tehdejší Československu nebo obecněji k totalitním či autoritativním režimům, však svůj distingovaný a vědecky střízlivý, věcný a argumentačně podložený přístup na okamžik opouští a uchyluje se k jednostrannému pejorativnímu až emocionálně zabarvenému odsudku bez argumentace věcné povahy (např. s. 43, či s. 59, srov. též hodnocení práce českých soudců na s. 67–68). Tato hodnocení se v rámci jinak logicky a argumentačně provázaného textu prezentují jako notoriety nepodléhající dokazování a mohou být vztažena i na sporné případy.

Na zpracovávané tématice je zřetelná mimořádná dynamika vývoje v této oblasti a rychlé zastarávání dosaženého stavu a autor ji zcela přijal: tak např. publikaci z roku 2002 označuje za „starší“ (cit. 344 na s. 137).

VI.

Díky svým nesporným kvalitám, především autorově znalosti šíře i hloubky celé košaté a pro právníka ne vždy jasné tematiky a díky jeho schopnosti objektivně reflektovat její realitu i stav a výhledy vývoje, avšak současně i díky některým sporným místům metodicky, obsahově a stylově, na které autor v práci narazil, je Polčákova monografie vysoce kvalifikovaným a současně věrným odrazem současného stavu práva ICT i stavu práva a práce s právem obecně. Kniha vykazuje na jedné straně značnou otevřenost odlišným východiskům a přístupům (zejména svou vazbou na otevřené koncepty informační vědy a filozofie a právní filozofie), na druhé straně se práce neubrání v některých momentech tendenci směřující k limitaci myšlenkových okruhů exploatovaných v díle. I to je objektivním obrazem recentního vývoje práva, nikoli chybou autora, který svou práci cíleně koncipuje jako všestranně otevřenou a inspirativní.

Publikace současně ukazuje autorovu schopnost podat velmi složitou tematiku s vysokou mírou srozumitelnosti i čtenáři vybavenému poměrně nízkým předporozuměním tématu. To se mu daří přesto, že téma je z hlediska právníka proniknuto speciální terminologií ICT a z hlediska

informatika terminológií právnickou, resp. právně filozofickou, a ambicí práce je zřejmě tyto terminologické rozpory smířit.

Přes autorovu snahu o dílo didakticky srozumitelné se však ne zcela zasvěcený čtenář nemohl při četbě práce zcela vyhnout potížím s užitými pojmy, případně zkratkami, které jsou užívány běžně v ICT, potažmo v právu ICT, nikoli však v jiných oblastech. Přístupnost textu práce i mimo úzký okruh specialistů je ostatně jedním z cílů práce (srov. v subkap. 4.3 „Koňské právo“ spor o existenci práva ICT).

Celkově posuzováno je recenzovaná monografie inovativní, přínosná, poskytuje řadu různých úhlů pohledu na řešenou problematiku a umožňuje díky pojetí práva včetně jeho teorie vyššího řádu, kterou autorovi dává kybernetika, dosáhnout nadhledu, který může u specialisty chybět. Připomínky v této recenzi jsou v naprosté většině důkazem inspirativnosti práce a její otevřenosti diskusi a dalšímu vývoji, ergo její vysoké hodnoty.

Práci lze vřele doporučit pozornosti jak právních praktiků, přicházejících do styku s realitou práva ICT, tak studujícím práva i příbuzných oborů a rovněž jako výborný základ pro komplexní studium práva ICT samostatně i v meziodvětvových a mezioborových souvislostech.

prof. JUDr. Jan Hurdík, DrSc.

Právnická fakulta Masarykovy univerzity

Procházka R., Káčer M. (eds.) Exemplo ducti: Pocta k životnému jubileu Jozefa Prusáka. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2012, 274 s.

Slovenskej, ale aj českej právnickej verejnosti sa dostáva do rúk pocta, vzdávajúca hold doterajšiemu dielu profesora Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave, profesora teórie práva, Jozefa Prusáka, ktorý zavŕšil významné životné jubileum. Hoci sa jeho meno spája v posledných rokoch primárne s Trnavskou univerzitou, vzhľadom na jeho dlhoročné pôsobenie aj na Univerzite Komenského v Bratislave si ako jeho bývalý študent na pôde tejto univerzity tiež dovoľím prispieť svojím blahoželaním, a to aspoň v podobe tejto recenzie.

Osvedčené editorské duo zložené z Radoslava Procházku a Mareka Káčera v úvode k pocte výstižne zhrnulo podstatu a nadväznosť jednotlivých príspevkov, preto sa na tomto mieste zameriam skôr na výber niektorých inšpiratívnych myšlienok, ktoré jednak stavajú na teoretickom diele Jozefa Prusáka (ktorého príkladom sme všetci „ducti“), ale zároveň predstavujú aj ďalšie výzvy pre teoretickoprávny výskum do budúcnosti.

Do pocty prispelo spolu 14 autorov, ktorých s profesorom Prusákom spája buď spoločná práca na pôde Trnavskej univerzity, alebo spoločný záujem a eminentné postavenie v akademickom svete teórie práva. Z českých autorov ide o nestora československej právnej teórie, Jiřího Boguzzaka, a tiež jedného z najuznávanejších súčasných teoretikov práva, Jiřího Příbáňa. Zo slovenskej akademickej sféry možno uviesť zvučné a uznávané mená Eduarda Báránaya, Alexandra Bröstla, Jána Sváka, a z dlhoročných kolegov z Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave ide o Petra Blaha, Luciu Berdisovú, Martinu Gajdošovú, Mareka Káčera, Daniela Krošláka, Alexandru Krskovú, Petra Mosného, Lukáša Opetta a Radoslava Procházku.

V tematicky rôznorodých, ale kvalitou a zaujímavosťou rovnorodých príspevkoch sa autori dotýkajú najdôležitejších teoretických, ale zároveň aj pre prax eminentne dôležitých otázok. Takými sú napríklad legitimita štátnej moci v kontexte slovenskej historickej skúsenosti pred a po roku 1989, v súvislostiach životných skúseností oslávenca a jeho prvej gratulantky, profesorky Alexandry Krskovej. Nemenej dôležitou, a úzko s legitimitou štátnej moci súvisiacou, je problematika právnej istoty v príspevku Eduarda Báránaya. Podľa neho, ak štátna moc nedokáže zaručiť základný pocit právnej istoty svojich občanov, vytvára rizikovú spoločnosť, a podkopáva aj svoju vlastnú autoritu.